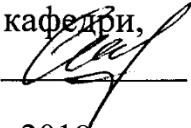

ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

Кафедра екології, збалансованого природокористування
та захисту довкілля

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри,
професор

М.С.Самойлік

«2» вересня 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЕКОЛОГІЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

Освітньо-професійна програма	«Екологія»
спеціальність	101 – «Екологія»
галузь знань	10 – «Природничі науки»
освітній ступінь	Бакалавр
факультет	Агротехнологій та екології

Полтава
2019/2020 н.р.

Робоча програма навчальної дисципліни «Екологія ресурсозбереження» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 101 – «Екологія»
Мова викладання – державна.

розробник: **Калініченко В.М.**, доцент кафедри екології, збалансованого природокористування та захисту довкілля, кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри екології, збалансованого природокористування та захисту довкілля
Протокол від « 2 » вересня 2019 року № 1

Схвалено науково-методичною радою спеціальності «Екологія»

Протокол від « 4 » вересня 2019 року № 1

Голова Тараненко А.О.

1. Опис навчальної дисципліни

Елементи характеристики	Денна форма навчання
Загальна кількість годин	180
Кількість кредитів	6
Місце в індивідуальному навчальному плані здобувача вищої освіти (обов'язкова чи вибіркова)	вибіркова
Рік навчання (курс)	3-й
Семестр	6-й
Лекції (годин)	32
Практичні (годин)	28
Самостійна робота (годин)	120
Вид підсумкового контролю	іспит

2. Заплановані результати навчання

Мета навчальної дисципліни «Екологія ресурсозбереження»: забезпечити студента знаннями про передумови, основні фактори та напрямки, кількісні і якісні наслідки ресурсозбереження. Приділено увагу оцінці соціо-еколого-економічної ефективності ресурсозберігаючих заходів на різних рівнях господарювання, досліджено теоретичні і практичні аспекти формування еколого-економічного механізму управління і мотивації ресурсозбереження, проблеми моніторингу ресурсозберігаючих процесів на підприємстві, в регіоні, державі. Представлений огляд механізмів управління ресурсозбереженням у розвинених країнах,

проблеми управління раціональним ресурсовикористанням в Україні, теоретичні і практичні засади розвитку ринку ресурсозбереження.

Завданням дисципліни є формування у фахівця теоретичних знань про економіку ресурсозбереження, вивчення зарубіжного досвіду, засад законодавства України про енерго- та ресурсозбереження, актуальних проблем раціонального використання природних ресурсів; вивчення особливостей управління ресурсозбереженням на підприємствах різних форм власності, галузей народного господарства; навчання студентів правильно ставити завдання, розробляти алгоритми їх розв'язання, застосовувати ЕОМ для більшої мобільності та гнучкості управління ресурсозберігаючими процесами на різних рівнях господарювання.

Предметом дисципліни є методологія ресурсо- та енергозбереження, основні засади циркулярної економіки.

Компетентності:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та вирішувати практичні проблеми у сфері екології, охорони довкілля і

збалансованого природокористування, що передбачає застосування основних теорій та методів наук про довкілля, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК)

1. Знання та розуміння предметної області та професійної діяльності,
2. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності)
3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

Фахові компетентності спеціальності (ФК)

1. Знання та розуміння теоретичних основ екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування.
2. Здатність до використання основних принципів та складових екологічного управління.
3. Здатність до участі в розробці системи управління та поводження з відходами виробництва та споживання.
4. Здатність до опанування міжнародного та вітчизняного досвіду вирішення регіональних та транскордонних екологічних проблем.
5. Здатність до участі в управлінні природоохоронними діями та/або екологічними проектами.

Програмні результати навчання

1. Демонструвати розуміння основних принципів управління природоохоронними діями та/або екологічними проектами.
2. Розуміти основні екологічні закони, правила та принципи охорони довкілля та природокористування.
3. Використовувати принципи управління, на яких базується система екологічної безпеки.
4. Розв'язувати проблеми у сфері захисту навколишнього середовища із застосуванням загальноприйнятих та/або стандартних підходів та міжнародного і вітчизняного досвіду.
5. Брати участь у розробці та реалізації проектів, направлених на оптимальне управління та поводження з виробничими та муніципальними відходами.
6. Поєднувати навички самостійної та командної роботи задля отримання результату з акцентом на професійну сумлінність та відповідальність за прийняття рішень.
7. Підвищувати професійний рівень шляхом продовження освіти та самоосвіти.

8.Брати участь у розробці проектів і практичних рекомендацій щодо збереження довкілля.

9.Демонструвати навички впровадження природоохоронних заходів та проектів.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Передумови й еволюція ресурсозберігаючої діяльності. Поняття про забруднення навколишнього середовища їх класифікація та коротка характеристика.

Тема 2. Маловідходні та ресурсозберігаючі технології. Основні поняття Маловідходне виробництво.

Тема 3. Формування еколого-економічних механізмів управління ресурсозбереженням. Державні акти, спрямовані на ресурсозбереження та впровадження екологічних технологій

Тема 4. Основні напрямки ресурсозбереження та екологізації в традиційної енергетиці.ави.

Тема 5. Методика проведення енергетичних обстежень та основні методи економії енергоресурсів

Тема 6. Методики підвищення енергоефективності виробництва та використання вторинних енергоресурсів.

Тема 7. Сучасні і перспективні енергетичні технології. Відновлювані джерела енергії.

Тема 8. Сонячна енергія.

Тема 9. Вітрова енергетика та енергія біомаси

Тема 10. Геотермальна та гідроенергетика

Тема 11. Основні напрямки маловідходних та ресурсозберігаючих технологій в технологічних процесах.

Тема 12. Заходи з підвищення ефективності використання хімікатів, мінімізації небезпечних відходів і викидів

Тема 13. Заходи з підвищення ефективності використання водних ресурсів

Тема 14. Сучасні і перспективні енергетичні технології в будівництві.

Тема 15. Сучасні і перспективні енергетичні технології в побуті та житлово-комунальному комплексі

Тема 16. Наукомісткі технології. Нано та біотехнології.

4. Структура (тематичний план) навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин			
	денна форма			
	усього	у тому числі		
л		п	с.р.	
Тема 1. Передумови й еволюція ресурсозберігаючої діяльності. Поняття про забруднення навколишнього середовища їх класифікація та коротка характеристика.	2	2	-	-
Тема 2. Маловідходні та ресурсозберігаючі технології. Основні поняття. Маловідходне виробництво.	12	2	2	8
Тема 3. Формування еколого-економічних механізмів управління ресурсозбереженням. Державні акти, спрямовані на ресурсозбереження та впровадження екологічних технологій	12	2	2	8
Тема 4. Основні напрямки ресурсозбереження та екологізації в традиційної енергетиці.	12	2	2	8
Тема 5. Методика проведення енергетичних обстежень та основні методи економії енергоресурсів	12	2	2	8
Тема 6. Методики підвищення енергоефективності виробництва та використання вторинних енергоресурсів.	12	2	2	8
Тема 7. Сучасні і перспективні енергетичні технології. Відновлювані джерела енергії.	12	2	2	8
Тема 8. Сонячна енергія.	12	2	2	8
Тема 9. Вітрова енергетика та енергія біомаси	12	2	2	8
Тема 10. Геотермальна та гідроенергетика	12	2	2	8
Тема 11. Основні напрямки маловідходних та ресурсозберігаючих технологій в технологічних процесах.	12	2	2	8
Тема 12. Заходи з підвищення ефективності використання хімікатів, мінімізації небезпечних відходів і викидів	12	2	2	8
Тема 13. Заходи з підвищення ефективності використання водних ресурсів	12	2	2	8
Тема 14. Сучасні і перспективні енергетичні технології в будівництві.	10	2	-	8
Тема 15. Сучасні і перспективні енергетичні технології в побуті та житлово-комунальному комплексі	12	2	2	8
Тема 16. Наукомісткі технології. Нано та біотехнології.	12	2	2	8
Усього годин	180	32	28	120

5. Теми практичних занять

№	Назва теми	К-ть годин
Тема 2. Маловідходні та ресурсозберігаючі технології. Основні поняття.		
1	Принципи маловідходних та ресурсозберігаючих технологій	2
Тема 3. Формування еколого-економічних механізмів управління ресурсозбереженням. Державні акти, спрямовані на ресурсозбереження та впровадження екологічних технологій		
2	Огляд європейського та українського законодавства	2
Тема 4. Основні напрямки ресурсозбереження та екологізації в традиційній енергетиці.		
3	Основні напрямки ресурсозбереження та екологізації в традиційній енергетиці	2
Тема 5. Методика проведення енергетичних обстежень та основні методи економії енергоресурсів		
4	Оцінка теплових втрат у будівлях	2
Тема 6. Методики підвищення енергоефективності виробництва та використання вторинних енергоресурсів.		
5	Визначення методу енергетичних балансів	2
Тема 7. Сучасні і перспективні енергетичні технології. Відновлювані джерела енергії.		
6	Сучасні і перспективні енергетичні технології.	2
Тема 8. Сонячна енергія.		
7	Дослідження ефективності роботи геліосистеми. Сонячні колектори різних конструкцій	2
Тема 9. Вітрова енергетика та енергія біомаси		
8	Вивчення конструкції вітрової установки.	2
Тема 10. Геотермальна та гідроенергетика		
9	Дослідження роботи теплових насосів	2
Тема 11. Основні напрямки маловідходних та ресурсозберігаючих технологій в технологічних процесах.		
10	Технологічні схеми маловідходних технологій. Циркулярна економіка	2
Тема 12. Заходи з підвищення ефективності використання хімікатів, мінімізації небезпечних відходів і викидів		
11	Ідентифікація рішень для уникнення та / або зниження споживання хімікатів. Аналіз паспорту безпеки хімічної продукції	2
Тема 13. Заходи з підвищення ефективності використання водних ресурсів		
12	Розгляд заходів з підвищення ефективності використання води та зменшення стоків. Аналіз типових рішень, поширених проблем споживання води	2
Тема 14. Сучасні і перспективні енергетичні технології в будівництві.		
13	Утеплюючі матеріали. Системи рекуперації повітря.	2
Тема 15. Сучасні і перспективні енергетичні технології в побуті та житлово-комунальному комплексі		
14	Методи зменшення ресурсів у побуті.	2
Разом		28

6. Самостійна робота

№	Назва теми	К-ть годин
Тема 1. Передумови й еволюція ресурсозберігаючої діяльності. Поняття про забруднення навколишнього середовища їх класифікація		
1	Передумови й еволюція ресурсозберігаючої діяльності. Поняття	7
Тема 2. Маловідходні та ресурсозберігаючі технології. Основні поняття.		
2	Принципи маловідходних та ресурсозберігаючих технологій	7
Тема 3. Формування еколого-економічних механізмів управління ресурсозбереженням. Державні акти, спрямовані на ресурсозбереження та впровадження екологічних технологій		
3	Законодавча база ресурсозбереження	7
Тема 4. Основні напрямки ресурсозбереження та екологізації в традиційній енергетиці.		
4	Циркулярна екологія	7
Тема 5. Методика проведення енергетичних обстежень та основні методи економії енергоресурсів		
5	Енергетичний аудит	7
Тема 6. Методики підвищення енергоефективності виробництва та використання вторинних енергоресурсів.		
6	Енергетичні та ресурсні баланси підприємства	7
Тема 7. Сучасні і перспективні енергетичні технології. Відновлювані джерела енергії.		
7	Сучасні і перспективні енергетичні технології.	7
Тема 8. Сонячна енергія.		
8	Сонячна тепло та електроенергетика.	8
Тема 9. Вітрова енергетика та енергія біомаси		
9	Розрахунок біогазової установки.	8
Тема 10. Геотермальна та гідроенергетика		
10	Розрахунок потужності теплового насосу	8
Тема 11. Основні напрямки маловідходних та ресурсозберігаючих технологій в технологічних процесах.		
11	Вторинні ресурси та переробка відходів	8
Тема 12. Заходи з підвищення ефективності використання хімікатів, мінімізації небезпечних відходів і викидів		
12	Розгляд системи класифікації GHS.	8
Тема 13. Заходи з підвищення ефективності використання водних ресурсів		
13	Розгляд заходів з підвищення ефективності використання води та зменшення стоків.	8
Тема 14. Сучасні і перспективні енергетичні технології в будівництві.		
14	Утеплюючі матеріали.	8
Тема 15. Сучасні і перспективні енергетичні технології в побуті та житлово-комунальному комплексі		
15	Методи зменшення ресурсів у побуті.	8
Тема 16. Наукомісткі технології. Нано та біотехнології.		
16	Оцінка ресурсної ефективності новітніх технологій.	8
Разом		

7. Індивідуальні завдання

Індивідуальна робота з дисципліни «Екологія ресурсозбереження» навчальним планом не передбачена.

8. Методи та критерії контролю

Одним із обов'язкових елементів навчального процесу є систематичний поточний контроль засвоєння знань та підсумкова оцінка рівня засвоєння навчального матеріалу і вміння використовувати ці знання на практиці.

Поточний контроль успішності здобувачів вищої освіти здійснюється за видами навчальної роботи:

- виконання практичних робіт;
- виконання завдань самостійної роботи;
- тестові завдання.

Форма проведення **підсумкового контролю** згідно з робочим та навчальним планом – іспит.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВИДІВ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Виконання завдань на практичних роботах

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень
Високий	3	Здобувач повністю виконав завдання (не менше ніж на 90%) та захистив роботу.
Достатній	2,5	Здобувач частково виконав завдання (не менше 75%)
Задовільний	1,5-2	Здобувач частково виконав завдання (не менше 60%), або виконав зі значними помилками
Низький	0-1	Здобувач виконав лише окремі елементи лабораторної роботи (менше 30%), припустився значних помилок при виконанні.
Виконання завдань самостійної роботи		
Високий	2	Здобувачем надана повна відповідь (не менше 90% потрібної інформації)
Достатній	1	Здобувачем надана достатньо повна відповідь (не менше 60 - 75% потрібної інформації), або повна відповідь з незначними неточностями
Задовільний	0,5	Здобувачем надана неповна відповідь (не менше 60% потрібної інформації та незначні помилки)
Низький	0-0,5	Здобувачем надана коротка відповідь із суттєвими помилками (менше 30% потрібної інформації)

Критерій оцінювання при проведенні тестування

Тестування проводиться у системі MOODLE. Оцінку програма виставляє автоматично в залежності від кількості правильних відповідей у тестах. Максимальна оцінка виставляється при 100% правильних відповідей і складає 5 балів.

Критерій оцінювання при проведенні іспиту.

Необхідною умовою допуску до іспиту є повний конспект лекцій, відпрацьовані практичні заняття, здані на задовільну оцінку тестові завдання, зарахована самостійна робота. На іспиті студенти виконують у письмовому вигляді з подальшим усним викладенням матеріалу ведучому викладачеві.

Кожне завдання містить два теоретичних запитання і одне практичне завдання. Максимальний бал за іспит становить 20. Кожне теоретичне запитання оцінюється у 6 балів, а практичне завдання у 8 балів.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ІСПИТУ

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень
Високий	20-16	Здобувачем надана повна відповідь (не менше 90% потрібної інформації), здатен знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, вміє використовувати набуті компетентності для прийняття рішень у нестандартних ситуація, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обґрунтування і нахили.
Достатній	15-11	Здобувачем надана достатньо повна відповідь (не менше 75% потрібної інформації), або повна відповідь з незначними неточностями, вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок.
Задовільний	10-6	Здобувачем надана неповна відповідь (не менше 60% потрібної інформації та незначні помилки) на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні.
Низький	5-3	Здобувачем надана коротка відповідь на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу (до 20 %).
	2-1	Здобувачем надана коротка відповідь на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів (до 10%).

9. Схема нарахування балів з навчальної дисципліни

Назва теми	Види навчальної роботи здобувачів вищої освіти			Разом за видами навчальної роботи
	Виконання практичних робіт	Виконання Самостійної роботи	Тестування	
Тема 1. Екологічна безпека. Загальні аспекти. Безпека та небезпека: співвідношення.	0	2	3	2
Тема 2. Характеристика екологічної небезпеки. Ієрархічна структура.	3	2		5
Тема 3. Мета і завдання екологобезпечного розвитку. Взаємозв'язок екологічної безпеки з економічною, ресурсною, енергетичною та іншими видами безпекового розвитку країни і її регіонів.	3	2		5
Тема 4. Аналіз та діагностика екологічних ризиків. Основні підходи до аналізу та управління ризиками.	3	2		5
Тема 5. Екологічна безпека в умовах надзвичайних ситуацій	3	2		5
Тема 6. Екологічний аудит та екологічна паспортизація об'єктів.	3	2		5
Тема 7. Оцінка впливу на довкілля та проблеми її організації. Стратегічна екологічна оцінка.	3	2		5
Тема 8. Екологічний моніторинг. Система екологічної інформації.	3	2		8
Тема 9. Економічний механізм екологобезпечного розвитку.	3	2		5
Тема 10. Складові екологічної безпеки України та екологічна безпека регіонів.	3	2		5
Тема 11. Управління екологічною і техногенною безпекою урбанізованих територій.	3	2		5
Тема 12. Управління екологічною і техногенною безпекою урбанізованих територій.	3	2		5
Тема 13. Екологічна і техногенна безпека індустріальних та гірничопромислових територій.	3	2		5
Тема 14. Радіаційна та ядерна безпека як складова екологічної безпеки територій і акваторій.	0	2		2
Тема 15. Виробнича й технічна інфраструктура у забезпеченні збалансованого територіального розвитку.	3	2		5
Тема 16. Екологічна та енергетична модернізація соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.	3	2		8
Іспит			3	20
<i>Разом</i>	42	32	6	100

10. Рекомендована література

Основна

1. Балашова Р.І. Оцінка ефективності діяльності підприємств нових форм господарювання на основі показників ресурсозбереження: автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.06.01 / Р.І. Балашова; [Ін-т економіки промисловості НАН України]. - Донецьк, 1999. - 16 с.
2. Башмаков И. Бар'єри на пути повышения знергозфффективности / И. Башмаков // Знергозфффективность : опыт, проблемы, решения. - 2002. - Вып. 2. - С. 2-8.
3. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента : у 2 т./ И.А. Бланк. - К. : Зльга-Н, Ника-Центр, 2001. - Т. 1. - 536 с.
4. Блещихин И.Я. Производительные силы СССР и окружающая среда / И.Я. Блещихин, В.А. Минеев. - М. : Мысль, 1981. - 214 с.
5. Вайцеккер З. Фактор четыре. Затрат - половина, отдача - двойная. Новый доклад Римскому клубу / З. Вайцеккер, З. Ловинс, Л. Ловинс. - М. : Academia, 2000. - 400 с.
6. Гофман К.Г. Экономическая оценка природных ресурсов / К.Г. Гофман // Социалистическое природопользование. - М.: Экономика, 1980. - С. 97133.
7. ДСТУ 3051-95 (ГОСТ 30166-95) Ресурсозбереження. Основні положення.- Чинний від 1997.01.01. - К.: Держстандарт України, 1996. - 15 с.
8. ДСТУ 3052-95 (ГОСТ 30167-95) Ресурсозбереження. Порядок встановлення показників ресурсозбереження у документації на продукцію. - Чинний від 1997.01.01. - К. : Держстандарту країни, 1996. - 61 с.
9. Енергозбереження - пріоритетний напрямок державної політики України / М.П. Ковалко, С.П. Денисюк; відп. ред. А.К. Шидловський. - К.: УЕЗ, 1998. - 506 с.
10. Єфімова Г.В. Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозбереження в промисловості (на прикладі машинобудування): автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.07.01 / Г.В. Єфімова; [УДМТУ]. - Одеса, 2002. - 18 с.
11. Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-IV „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (в ост. ред. від 16.10.2012) // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 19-20. - Ст. 166.
12. Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV „Про державні цільові програми” // Офіційний вісник України. - 2004. - № 14. - С. 13.
22. Ілляшенко С.М. Менеджмент екологічних інновацій : навч. посібник / С.М. Ілляшенко , О.В. Прокопенко; за заг. ред. С.М. Ілляшенка. - Суми : Вид-во СумДУ, 2003. - 266 с.
23. Краснощеков В.Н. Водосервисные компании как эффективный механизм привлечения финансовых ресурсов и реализации стратегии ресурсосбережения в орошаемом земледелии [Электронный ресурс] / В.Н. Краснощеков, А.П. Ковалев, 2005. - Режим доступа : [//www.msuee.ru/science/1/2005_2/2_105.doc](http://www.msuee.ru/science/1/2005_2/2_105.doc).
24. Мельник Л.Г. эколого-экономические основы ресурсосбережения: монография / Л.Г. Мельник, С.А. Скоков, И.Н. Сотник; под ред. И.Н. Сотник. - Суми: ИТД «Университетская книга», 2006. - 229 с.

25. Методические рекомендации по оценке ресурсосберегающей эффективности прогрессивных наукоемких технологий // Аудит и финансовый анализ. - 1998. - № 2. - С. 188-205.
26. Основы теории экоэффективности / под ред. О.И. Сергиенко, Х. Рона. - СПб. : СПбГУНиПТ, 2004. - 232 с.
27. Петенко І.В. Організаційно-економічний механізм формування і Сотник І.М. Еколого-економічні механізми управління інноваційним ресурсозбереженням у машинобудуванні : монографія / І.М. Сотник, Ю.О. Мазін. - Суми : ВТД „Університетська книга”, 2007. - 252 с.
28. Відновлювальні джерела енергії (Досвід Польщі для України) Р. Титко, Калініченко В.М., Варшава: OWG. – 2010 р. – 530 с.
29. Кривцов В.С., Олейников А.М., Яковлев А.И. Ветроэнергетика. Кн.1. – Харьков: ХАИ. – 2003. – 382 с
30. Кривцов В.С., Олейников А.М., Яковлев А.И. Ветроэнергетика. Кн.2. – Харьков: ХАИ. – 2004. – 382 с
31. Мхатарян Н.М. Энергетика нетрадиционных и возобновляемых источников. Опыт и перспективы. – К.: Наукова думка, 2002. – 320 с.